KRONIKA ZAMKOWA – ROCZNIKI • NR 4 (70)/2017
THE CASTLE CHRONICLES. ANNALS 4 (70)/2017
ISSN 0239-4898

INWENTARZ PRZEDMIOTÓW WYWIEZIONYCH Z WARSZAWY PODCZAS POTOPU SZWEDZKIEGO. EDYCJA ŹRÓDŁA

INVENTORY OF THE OBJECTS REMOVED FROM WARSAW DURING T HE SWEDISH DELUGE. EDITING OF SOURCE MATERIALS

Katarzyna Wagner

Uniwersytet Warszawski
e-mail: k.wagner@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-5454-6151

ABSTRACT

This article aims to provide a critical evaluation of one of the inventories of objects removed from Warsaw during the Swedish Deluge. Of course this is not the only source material of this type which has been preserved. Inventories were compiled at all the stages of the transportation of these items in order to verify that each load was accurate and complete, which is why it is possible to find at least a few of these inventories in the archives.

The source discussed here was divided into three parts which comprised: items which had been looted in Warsaw, items designated for the court of the Elector of Brandenburg—Friedrich Wilhelm I—and those removed from the Royal Castle in Warsaw.

This source has not been published as yet, but it is an excellent example of the use of this type of document during the organized looting of the Swedes. Of course it also has its shortcomings, such as inaccurate descriptions or some dubious entries regarding the materials from which some items were made. However, when combined with other narrative sources and used with in-depth research, it constitutes a sound basis for conducting research on Swedish looting in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

KEYWORDS

Swedish Deluge, Carl X Gustav, looting, spoils of war, seventeenth century, Royal Castle in Warsaw

Katarzyna Wagner
Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego

INWENTARZ PRZEDMIOTÓW WYWIEZIONYCH Z WARSZAWY PODCZAS POTOPU SZWEDZKIEGO. EDYCJA ŹRÓDŁA[1]

Zainteresowanie II wojną północną, nazywaną w polskiej historiografii potopem szwedzkim, nie niknie od lat. Choć polscy badacze sukcesywnie eksplorują krajowe archiwa w poszukiwaniu kolejnych źródeł uzupełniających dotychczasowy stan wiedzy, to nadal nie udaje się zapełnić licznych luk badawczych. Niewątpliwie barierę stanowią języki źródeł (łacina, niemiecki, szwedzki, a często – dla zyskania kontekstu – także francuski czy włoski), a niezaprzeczalnie konieczne jest sięganie do materiałów zagranicznych, zwłaszcza wytworzonych przez szwedzką kancelarię wojenną.

Brak wystarczającego rozpoznania źródeł archiwalnych, a także niedostateczna świadomość kolekcji muzealnych – tak zagranicznych, jak również krajowych – skutkuje eksplorowaniem przez polskich badaczy ciągle tych samych zbiorów. Coraz bardziej odczuwalny jest brak pełnego – lub pretendującego do takiegoż – ujęcia problematyki łupów wojennych wziętych podczas wojen polsko-szwedzkich w XVII w.[2]. Niewiele wiemy również o organizacji grabieży, trasach wywozu licznych przedmiotów czy ich dalszym losie w Szwecji lub Brandenburgii.

Centralna organizacja grabieży podczas potopu szwedzkiego umożliwia odnalezienie źródeł o charakterze oficjalnym, jak np. inwentarzy wywiezionych przedmiotów. Oczywiście mają one różną szczegółowość, lecz niewątpliwie umożliwiają odtworzenie zarówno przebiegu przedsięwzięcia, jak i rodzaju wywożonych obiektów. Nieco inaczej wygląda sytuacja z okresem wielkiej wojny północnej (1700–1721), który pozostaje praktycznie niezbadany. Wiele lat temu

---

[1] Autorka pragnie podziękować Barbarze Osior-Turczy oraz dr Jenny Öhman za konsultacje przekładów z języka staroszwedzkiego na polski. Serdeczne podziękowania kieruje także do dr. hab. Huberta Kowalskiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, kierownika grantu *Rekonstrukcja i ekspozycja fragmentów wazowskich rezydencji odnalezionych na dnie Wisły. Odzyskane dziedzictwo narodowe w ramach interdyscyplinarnych badań dna rzeki*, za konsultacje merytoryczne.

[2] Dysponujemy jedynie licznymi opracowaniami cząstkowymi. Jedno z pełniejszych zestawień, zob. K. W a g n e r, *Szwedzkie zdobycze w Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, w: *„W hetmańskim trudzie". Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 121–137. W 2018 r. został zainagurowany międzynarodowy projekt badawczy, którego celem jest m.in. stworzenie ogólnodostępnej bazy internetowej poloników przechowywanych w zbiorach szwedzkich. Znajdą się tam także przedmioty zrabowane z Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.

Zygmunt Łakociński natrafił na korespondencję wymienianą między małżonkami – Magnusem Stenbockiem i Evą Oxenstierną[3] – w której szwedzki dowódca informował żonę o wysyłaniu kolejnych transportów ze zrabowanymi przedmiotami. Z analizy tej korespondencji jasno wynika, że łupy z III wojny północnej będą trudniejsze do uchwycenia w źródłach, głównie ze względu na ich inny, prywatny sposób pozyskiwania przez szwedzkich oficerów. Listy Stenbocka pokazują również, że po przewiezieniu do Sztokholmu zrabowane przedmioty niejednokrotnie stanowiły podarunki dla innych – powiązanych z wojskiem czy dworem królewskim – osób, jak również kościołów[4]. Podczas licznych kwerend natrafiono na spisy m.in. dział i broni stanowiących zdobycze wojenne armii Karola XII z terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów, co pozwala sądzić, że wnikliwe badania archiwalne, a także szczegółowe kwerendy zarówno w polskich, jak i szwedzkich placówkach muzealnych przyniosą satysfakcjonujące rezultaty[5].

Podstawowym celem niniejszego tekstu jest krytyczna edycja odnalezionego w archiwum zamkowym (Slottsarkivet) w Sztokholmie spisu przedmiotów wywiezionych z Warszawy, w tym z Zamku Królewskiego, i prezentacja niewykorzystywanego dotychczas typu źródeł w badaniach historycznych.

ŹRÓDŁO

Inwentarz przedmiotów wywiezionych z Warszawy jest przechowywany w Slottsarkivet w Sztokholmie w zespole *Inventarium öfwer Huusgerådz Cammaren pro Anno 1655*[6]. Ma on postać sześciostronicowego rękopisu, napisanego atramentem w języku staroszwedzkim. Wszyto go do księgi oprawionej w skórę, gromadzącej XVII- i XVIII-wieczne inwentarze sztokholmskiego Zamku Królewskiego. Został sporządzony jedną ręką, nie ma w nim nadpisań ani skreśleń. Dotychczas nie był w Polsce publikowany. Do potrzeb niniejszej edycji zastosowano *Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*[7].

Inwentarz został przygotowany przez administrację królewską, a transportowane przedmioty trafiły na Zamek Królewski w Sztokholmie. Spis składa się z trzech części. Pierwsza nosi tytuł *Effterskrefne Saker som äre ifrån Warsov kombne och inventerades mr. Johan Klein till A:*[nn]*o 1656 Såsom och nu inventeras Sr. Anders Andersson d. 9 Martij A:*[nn]*o 1657*, a więc

---

3 Część korespondencji została opublikowana, zob. *Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna. En brefväxling*, vol. 1–2, Sztockholm 1913; Z. Ł a k o c i ń s k i, *Magnus Stenbock w Polsce. Przyczynek do historii szwedzkich zdobyczy w czasie wojny północnej*, Wrocław 1967.

4 *Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna. En brefväxling*, vol. 2, s. 92–93; A. M a r k l u n d, *Stenbock. Ära och ensamhet i Karl XII:s tid*, Lund 2008, s. 41; G. E i m e r, *Carl Gustaf Wrangel som byggherre i Pommern och Sverige*, Stockholm 1961, s. 130.

5 W zbiorach Armémuseum w Sztokholmie znajdują się tego rodzaju spisy, np. *Avbildning föreställande eldrör tagna som troféer av den svenska armén med fästningen Elbingen den 3 december 1703. Ingår i volym med avbildade kanontroféer tagna åren 1703–1706*, jak również *Inledning och register till bokverk med avbildningar föreställande eldrör tagna som troféer av den svenska armén åren 1703–1706, utförda av syskonen Anna Maria och Philip Jakob Thelott*. W zbiorach polskich spisy dział i broni wywiezionych z polskich cekhauzów są przechowywane m.in. w Archiwum Narodowym w Krakowie czy Bibliotece XX. Czartoryskich w Krakowie.

6 *Inventarium öfwer Huusgerådz Cammaren pro Anno 1655*, Slottsarkivet, Stockholm, s. 74–79.

7 *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

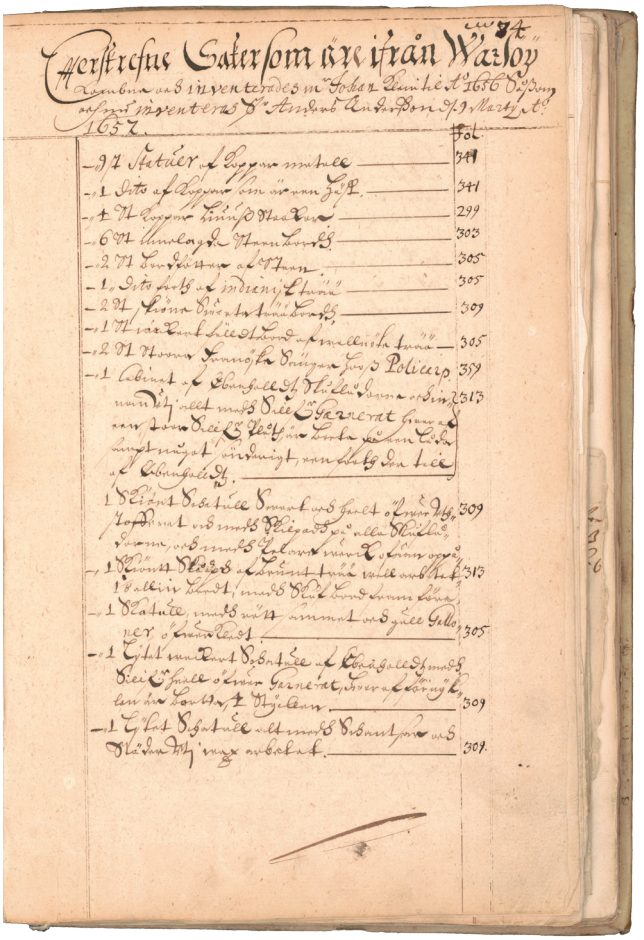

1. Pierwsza strona rękopisu pn. *Effterskrefne Saker som äre ifrån Warsov kombne och inventerades mr. Johan Klein till A:*[nn]*o 1656 Såsom och nu inventeras Sr. Anders Andersson d. 9 Martij A:*[nn]*o 1657*, 1657, Slottsarkivet. Fot. K. Wagner / First page of manuscript entitled: *Effterskrefne Saker som äre ifrån Warsov kombne och inventerades mr. Johan Klein till A:*[nn]*o 1656 Såsom och nu inventeras Sr. Anders Andersson d. 9 Martij A:*[nn]*o 1657*, 1657, Slottsarkivet. Photo K. Wagner

są to *Spisane rzeczy, które pochodzą z Warszawy i zostały zinwentaryzowane przez pana Johana Kleina do roku 1656, jak również teraz spisane przez Andresa Anderssona w dniu 9 marca 1657 r.* (il. 1). Inwentarz przygotował więc po raz pierwszy w 1656 r.[8] Johan Klein, zawartość rejestru zaś sprawdził i potwierdził 9 marca 1657 r. Anders Andersson. O ile na tym etapie poszukiwań archiwalnych jeszcze nie ustalono, gdzie urzędował Klein, a więc na którym etapie przepakowywania ładunków powstała pierwotna wersja spisu, to wiadomo, że drugi wspomniany urzędnik stacjonował w tym czasie w Kalmarze[9]. Oznacza to, że przedmioty wymienione w inwentarzu trafiły do punktu docelowego, którym była Szwecja. Co więcej, prawdopodobnie pokonały one jedną ze standardowych dla szwedzkich zdobyczy wojennych przepraw,

---

8 Największe rabunki miały miejsce po wygranej przez Szwedów bitwie pod Warszawą (28–30 VII 1656 r.). Wkrótce potem wojska opuściły miasto i skierowały się do Prus Królewskich, co oznacza, że spis powstał prawdopodobnie między lipcem a sierpniem 1656 r. Zob. S. P u f e n d o r f, *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*, opr. W. Krawczuk, Warszawa 2013, s. 161–162.

9 Początkowo sądzono, że Anders Anderson pełnił swój urząd na Pomorzu Szwedzkim, gdyż w Landesarchiv w Greifswaldzie odnaleziono dokumenty poświęcone przedłużającej się sprawie sądowej w Stargardzie Szczecińskim (10–12 V 1703 r.), w której uczestniczyła córka Andersona, odwołująca się do obecności ojca w Szczecinie w latach 50. i 60. XVII w. Oznaczałoby to, że zdobycze byłyby wówczas przewożone trasą łączoną: początkowo Wisłą (z Warszawy do Torunia), następnie zaś lądem do Szczecina. Pogłębienie kwerendy w szwedzkich archiwach pozwala jednak sądzić, że choć Anderson posiadał nieruchomości na Szwedzkim Pomorzu, to w 1656 r. pełnił służbę w Kalmarze. Zob. Landesarchiv, Greifswald, Rep. 4, pars 1, tit. 88, nr 398a, k. 6–8. Zob. O. W a l d e, *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*, t. 2, Uppsala 1920, s. 37–39; A. L o s m a n, *Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-talsmagnat*, Uppsala 1980, s. 130–133.

a mianowicie drogę z Warszawy przez Toruń, Elbląg, Piławę (obecnie Bałtyjsk na Mierzei Wiślanej), by dotrzeć do Kalmaru, a następnie do Sztokholmu[10].

Wspomniana pierwsza część jest najobszerniejsza z całego inwentarza i zawiera 77 pozycji. Przedmioty zostały tu pogrupowane tematycznie; ich cechą wspólną jest fakt, że stanowią elementy wyposażenia wnętrz, do których zaliczono m.in.: meble, lustra, instrumenty muzyczne, obrazy, rzeźby, broń i uzbrojenie, a także książki i dokumenty. Były to więc rzeczy, które trafiły na szwedzkie szkuty z pałaców szlachty i magnaterii lub domów zamożnych mieszczan. Co ciekawe, spisy rejestrują również sztandary, które po przewiezieniu do Sztokholmu, najprawdopodobniej trafiły do Zbrojowni Królewskiej (*Livrustkammaren*).

W części tej znalazło się także 21 skrzyń z książkami i rękopisami. Rabowanie księgozbiorów w Warszawie rozpoczęto od biblioteki zamkowej i pałacu ujazdowskiego, w dalszej kolejności plądrowano księgozbiory z innych pałaców. Ofiarą rabunków padła wówczas m.in. Metryka Koronna, która ostatecznie została zwrócona Polakom na mocy pokoju oliwskiego (1660). Rabowanie książek i archiwaliów z warszawskiego Zamku Królewskiego zaczęło się tuż po zajęciu miasta w 1655 r., lecz przesyłka została przetransportowana do Szwecji dopiero w 1656 r.[11]. Konieczne są pogłębione badania, których celem będzie prześledzenie drogi transportu biblioteki królewskiej. Wydaje się, że choć skrzynie z książkami nie znalazły się w spisie w części poświęconej przedmiotom z Zamku Królewskiego w Warszawie, to sprawa nie jest jeszcze przesądzona[12].

Innym interesującym punktem w spisie są także dwie rzeźby „króla i królowej Polski w alabastrze". Opisy zawarte w źródle są często enigmatyczne i nie zawsze pozwalają na identyfikację spisywanych przedmiotów, lecz w tym przypadku wydaje się prawdopodobne, choć potwierdzenie tego faktu wymaga pogłębionych badań archiwalnych, że mogą to być popiersia Ludwiki Marii i Jana II Kazimierza autorstwa prawdopodobnie Giovanniego Francesco Rossiego, które zdobiły *Villa Regia* (obecnie Pałac Kazimierzowski), a dziś stanowią część kolekcji Muzeum Narodowego w Sztokholmie[13].

Analizując poszczególne pozycje inwentarza, należy mieć świadomość, że zapisy informujące o materiale lub technice wykonania przedmiotów służyły jedynie identyfikacji rzeczy podczas kontroli zawartości transportów[14]. Należy je więc traktować z ostrożnością, gdyż za-

---

10 W a g n e r, *op.cit.*, s. 126–127.

11 Zob. I. K o m a s a r a, *Książka na dworach Wazów w Polsce*, Wrocław 1994, s. 179–181; W a l d e, *op.cit.*, s. 7, 32, 38. Nowe odkrycia przyniesie z pewnością opracowanie korespondencji Erika Runella, archiwisty, który pakował i szczegółowo rejestrował transporty książek zabieranych jako łupy wojenne.

12 W części poświęconej rabunkom z Zamku Królewskiego umieszczono właściwie wyłącznie elementy wyposażenia wnętrz.

13 Giovanni Francesco Rossi (?), *Popiersie Ludwiki Marii*, ok. 1651, marmur, 122 x 34 cm, zbiory Muzeum Narodowego w Sztokholmie, nr inw. NMGrh 2430; Giovanni Francesco Rossi (?), *Popiersie Jana II Kazimierza*, ok. 1651, marmur, 121,5 x 34 cm, zbiory Muzeum Narodowego w Sztokholmie, nr inw. NMGrh 2429. Zob. M. W a r d z y ń s k i, *Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze Rzeczypospolitej. Studium historyczno-materiałoznawcze przemian tradycji artystycznych od XVI do początku XVIII wieku*, Warszawa 2015, s. 159; *Orzeł i trzy korony. Sąsiedztwo polsko-szwedzkie nad Bałtykiem w epoce nowożytnej (XVI–XVIII w.)*, red. K. Połujan, Warszawa 2002, s. 173–174; W. T o m k i e w i c z, *Francesco Rossi i jego działalność rzeźbiarska w Polsce*, „Biuletyn Historii Sztuki", 1957, nr 3, s. 199–217.

14 E i m e r, *op.cit.*, s. 130.

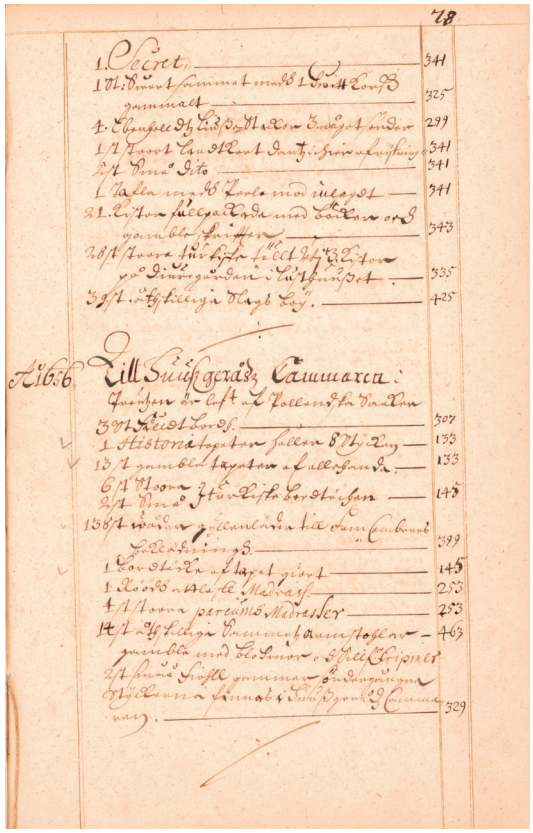

2. Pierwsza strona spisu rzeczy przetransportowanych do Prus, pn. *A*[nn]*o 1656 Till Huusgerådz Cammaren i Preutzen är left af Pollendske Saaker,* 1657, Slottsarkivet. Fot. K. Wagner / First page of a list of objects transported to Prussia entitled: *A*[nn]*o 1656 Till Huusgerådz Cammaren i Preutzen är left af Pollendske Saaker,* 1657, Slottsarkivet. Photo K. Wagner

wierają często niejednoznaczne lub wręcz mylne zapisy.

Kolejna, 11-elementowa część inwentarza – *A*[nn]*o 1656 Till Huusgerådz Cammaren i Preutzen är left af Pollendske Saaker* (il. 2) – poświęcona została przedmiotom (rzeczom osobistym) zrabowanym z Rzeczypospolitej w 1656 r. i przeznaczonym do przekazania na dwór elektora brandenburskiego, Fryderyka Wilhelma I. Część łupów była sukcesywnie transportowana do kurfirsta, który w czasie potopu związał się ze Szwecją, występując jako książę Prus i lennik Karola X Gustawa[15]. Wysyłano mu przedmioty różnego rodzaju – od elementów dekoracji rzeźbiarskich po wartościowe ruchomości z polskich rezydencji[16]. Zważywszy jednak na fakt obecności tego spisu w inwentarzu sztokholmskiego Zamku, należy mniemać, że ładunek został ostatecznie dostarczony do Szwecji, nie zaś do Brandenburgii. W rejestrze tym odnajdujemy elementy wyposażenia wnętrz, wśród których znalazły się tapety, tapiserie czy regały na książki.

---

15 *Puncta zgody miedzy Krolem Szwedzkim â Kurfirsten*, Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół *Bibliotheca Archivi – Rękopisy*, 300R, nr 171, s. 133–134. O porozumieniu zawartym 17 I 1656 r. w Królewcu, jak również o traktacie z Malborka z 25 VI 1656 r., zob. B. S z y m c z a k, *Fryderyk Wilhelm. Wielki elektor*, Wrocław 2006, s. 98, 100; C.I. I s a c s o n, *Karl X Gustavs krig. Fälttågen i Polen, Tyskland, Baltikum, Danmark och Sverige 1655–1660*, Falun 2002, s. 56.

16 O transportach zdobyczy dla Fryderyka Wilhelma zob. List von Bülowa do Karola X Gustawa, 6 IX 1656 r., Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur, nlb. (dzieła sztuki, broń); List Karola X Gustawa do Matthiasa Biörklou, 5 VIII 1656 r., Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur, s. 1133 (książki z pałacu Ossolińskich). O innych typach przedmiotów, także detalu architektonicznym, zob. m.in. List Karola X Gustawa do Bengta Oxenstierny, 22 IX 1656 r., Riksarkivet, Stockholm: *Bengt Oxenstiernas bref till Kungl. Maj*^{t} *1655–1660*, s. nlb.; a także potwierdzenie przekazania przedmiotów elektorowi brandenburskiemu, zob. *Donation auff Frideck*, *ibidem*, s. nlb. Po zakończeniu potopu, 19 IX 1657 r., na mocy traktatów welawsko-bydgoskich Fryderyk Wilhelm otrzymał od Jana II Kazimierza kolumny pochodzące z *Villa Regia*, które trafiły do Oranienburga. Wydaje się, że transport stanowił uzupełnienie wcześniejszych przesyłek z fragmentami architektury, które elektor otrzymał od Karola X Gustawa; G. H i n t e r k e u s e r, *Ex oriente lux? Andreas Schlüter und der polnische Anteil am Ausbau Berlin szur Königsmeropole*, w: *Wanderungen: Künstler-Kunstwerk-Motiv-Stifter*, red. M. Omilanowska, A. Straszewska, Warszawa 2005, s. 27, 28.

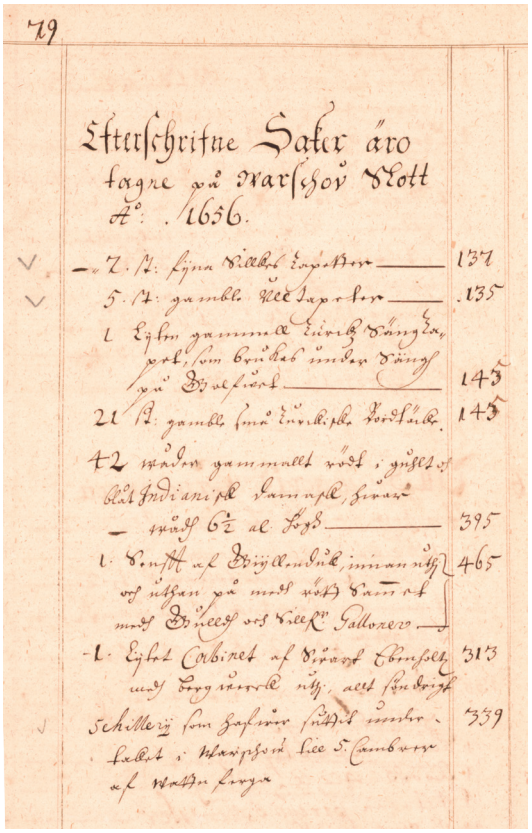

3. Strona spisu z rzeczami wywiezionymi z Zamku Królewskiego w Warszawie, pn. *Efterschrifne sakere äro tagne på Warschov slott A*[nn]*o 1656,* 1657, Slottsarkivet. Fot. K. Wagner / List of objects removed from the Royal Castle in Warsaw entitled: *Efterschrifne sakere äro tagne på Warschov slott A*[nn]*o 1656,* 1657, Slottsarkivet. Photo K. Wagner

Ostatnia, najkrótsza część – *Efterschrifne sakere äro tagne på Warschov slott A*[nn]*o 1656* (il. 3), a więc *Spisane rzeczy zabrane z warszawskiego Zamku w roku 1656,* została poświęcona rejestrowi rzeczy zrabowanych z Zamku Królewskiego w Warszawie w 1656 r. Obejmuje ona w zasadzie wyłącznie tkaniny dekoracyjne, wśród których odnajdujemy tapiserie i obrusy.

Wiemy, że spisy, które można nazwać „listami przewozowymi" zabieranych przedmiotów – a z takimi mamy niewątpliwie do czynienia – były przygotowywane przez szwedzkich żołnierzy na każdym etapie przepakowywania zagrabionych przedmiotów z jednej szkuty na inny środek transportu. Wykonywano je przede wszystkim w celu inwentaryzacji przedmiotów, sprawdzenia aktualnego stanu posiadania, jak również ich stanu technicznego. Rejestry miały ponadto pomóc w odnajdywaniu rzeczy, które były transportowane m.in. w skrzyniach[17].

Podstawowym mankamentem prezentowanego źródła jest jego stosunkowo duża – przy niektórych opisach – lakoniczność i brak kontekstu przy opisywaniu przedmiotów, co w kilku przypadkach utrudnia jednoznaczne przełożenie na język polski. W wypadkach najbardziej wątpliwych, oznaczonych w tekście, zdecydowano się na rezygnację z tłumaczenia; w pozostałych tłumaczenie występuje równolegle do zapisów inwentarza.

[17] Przy każdej pozycji w spisie znajduje się numer, który może stanowić oznakowanie skrzyni lub paczki, w której został umieszczony przemiot. Wiemy, że w czasie panowania Gustawa II Adolfa numerowano skrzynie, a ich zawartość spisywano na oddzielnych listach, co pozwala sądzić, że podobnie postępowano także w połowie XVII w., zob. E. Hagström Molin, *„To Place in a Chest". On the Cultural Looting of Gustavus Adolphus and the Creation of Uppsala University Library During the 17th Century*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka", 2017, t. 44, s. 135–148.

EDYCJA ŹRÓDŁA

INVENTARIUM ÖFWER HUUSGERÅDZ CAMMAREN PRO A:O 1655

Effterskrefne Saker som äre ifrån Warsov kombne och inventerades mr. Johan Klein till A:o 1656 Såsom och nu inventeras Sr. Anders Andersson d. 9 Martij A:o 1657

9 st[uck] *Statúer af Kopparmetall* | Dziewięć sztuk figurek z miedzi lub brązu[18]

1 dito af Koppar som är enn häst | Jeden tego samego rodzaju [posąg lub figurka z miedzi lub brązu – przyp. K.W.] w formie konia

4 St. Koppar Liúúa Staakar | Cztery sztuki tego rodzaju świeczników [z miedzi lub brązu – przyp. K.W.]

6 st. innelagde Steenbordh | Sześć stołów z kamienia

2 St. Bordfötter af Steen | Dwie nogi od stołu z kamienia

1 dito footh af indianisk trää | Jedna tego rodzaju [noga od stołu – przyp. K.W.] z egzotycznego [wschodniego – przyp. K.W.] drewna

2 st. sköne Swarta trääbordh | Dwa ładne czarne stoły z drewna

1 st. wackert fälldtbord af wallnäte trää | Jeden stół składany z drewna orzechowego

2 st. Stoora Franöske Sänger hoos Policarp | Dwa duże francuskie łóżka [zostały – przyp. K.W.] u Polikarpa[19]

1 Cabinet af Ebenholldts Skuflådorne och innan uti allt medh Sillfr Garnerat hwar af een stoor Sillfr Plåth är borta på een låda sampt något söndrigt, een footh der till af Ebenholldtz | Jeden kabinet z hebanu z szufladami, obłożony na zewnątrz srebrem, w którym nie ma jednej dużej srebrnej płytki, [inna jest – przyp. K.W.] trochę zniszczona, nóżki [są również wykonane – przyp. K.W.] z hebanu

1 Skiönt Schatull Swart och heelt öfwer Uthstofferat och medh sillpad på alla Skuflådorne och medh Pelare wärck ofnan uppå | Jedna ładna, czarna szkatuła, cała wyposażona, na szufladach [ozdobiona – przyp. K.W.] szylkretem, na wierzchu [z przodu? – przyp. K.W.] [zdobią ją – przyp. K.W.] kolumienki

1 Skiönt Skååph af brunt trää well arbetat 1 1/8 allin bredt medh Skufbord framföre | Jedna ładna szafa z brązowego drewna, dobrze wykonana, z szufladami z przodu, o szerokości $1^{1}/_{8}$ łokcia

1 Skatull medh rött sammet och gull Galloner öfwerkledt | Jedna szkatuła [wyłożona – przyp. K.W.] czerwonym aksamitem [i – przyp. K.W.] ozdobiona złotymi galonami

---

18 Choć słowo „kopparmetall" stosowano dla określania miedzi, to wydaje się, że zasadniejsze jest tłumaczenie tego zapisu jako figury z brązu. Ze względu na inwentaryzacyjny charakter spisu, który miał służyć identyfikacji przedmiotów, należy pozostać krytycznym wobec notowanych przez pisarza technik i materiałów. W związku z pojawiającymi się wątpliwościami, a nie chcąc ingerować w zapisy źródła, autorka pozostawia zapis źródła (miedź) z uwzględnieniem dopuszczalnej alternatywy (brąz).

19 Mowa tu o Polikarpie Crumbügelu (Cronhielmie), który był szwedzkim urzędnikiem dworskim, a w czasie powstania spisu przebywał w Piławie. W a l d e, *op.cit.*, s. 26.

1 Lijtet wackert Schatull af Ebenholldtz medh Sillfr, heell öfwer Garnerat, hwar af förnyklen är bortta, 4 Stycken | Jedna mała, ładna szkatuła z hebanu, cała wyłożona srebrem, brakuje do niej jednego z czterech kluczyków

1 Lijtet Schatull alt medt Schantsar och Städer Utij wax arbetat | Jedna mała szkatuła cała dokładnie pokryta woskiem

1 Lijtet bordh af Sypressen trää medh Sillfr. garnerat och twänne Skuflådor och alla 4 fötterna är silfret bortta | Jeden mały stół z drewna cyprysowego ozdobiony srebrem; na dwóch szufladach i czterech nóżkach brakuje srebra

1 Kista medh röt sammet bekledt och förgylta Sillfrblommor garnerathwar af een deell stycken äre bortta säges wara wen lijkkista ifrån Ryssland hwar in finnes ett dödt hufwud och tree stycken hufwudh guper | Jedna skrzynia wyłożona czerwonym aksamitem oraz ozdobiona pozłacanymi kwiatami, wśród których są braki; wydaje się, że jest to skrzynia z Rosji, na której znajdują się czaszka i trzy głowy

1 Skiön Järn Kista medh många låås och gröön förmåhlningh | Jedna ładna, żelazna skrzynia z wieloma zamkami i zielonymi malowidłami

1 Skatull medh Läder öfwerdraget 4 Skuflådorne äre medh rött Sammet fodrade och giordt at inleggia Medalier eller små Conterfey Uthi | Jedna szkatuła obłożona skórą; [jej – przyp. K.W.] cztery szuflady są wyłożone czerwonym aksamitem i przerobione do przechowywania w ich wnętrzu małych medali i konterfektów

2 st. Stoora skiöna Speglar medh ebenholdtz Rahm rätt Lijka både | Dwa duże, ładne lustra, oba w podobnych hebanowych ramach

1 Schl[esische] Spegell af Stååll | Jedno śląskie lustro ze stali

1 Stort instrument måhlat | Jeden duży, ozdobiony malowidłem instrument [muzyczny – przyp. K.W.]

1 Skiönt ditto som Personer kundhe spela oppå | Jeden ładny [instrument muzyczny – przyp. K.W.], na którym można grać

2 St små Postiver | Dwie sztuki małych [przenośnych – przyp. K.W.] organów

1 bräädspellstafla af Ellfwenbeen | Jedna plansza do gry wykonana z kości słoniowej

1 Stoort Crusifix af Sillcke och gul wirkat | Jeden duży krucyfiks z elementami z jedwabiu i złota

1 Skiönt Skillerij på gyllenduuk målat och sammet | Złotogłów z ładnym przedstawieniem figuratywnym [haftem? – przyp. K.W.]

1 lijtet Skillerij af koppar måhlat | Jedno małe przedstawienie namalowane na miedzi

3 St små dito på kistor måhlat dhe 2 äre mest Utgångne | Trzy małe tego rodzaju malowidła na skrzyniach, spośród nich dwa są zniszczone

2 St små konstige taflor Utij Gipsarbete | Dwie małe, dziwne płaskorzeźby wykonane z gipsu

188 St. stoora och små Skillerij och Conterfey på trää och lerfft måhlat | 188 dużych i małych przedstawień i portretów namalowanych na deskach i płótnie

Konungens och Dronningens i Polland kontterfey uthij allbaster | Przedstawienia [rzeźby, portrety – przyp. K.W.] króla i królowej Polski w alabastrze

1 Häst af allbaster uthuggin | Jedna alabastrowa rzeźba konia

2 fyrkantige taflor Uthij allbaster | Dwa czworokątne, alabastrowe przedstawienia

1 mussell Skåål af allbaster hörer til een Fontein | Jedna alabastrowa patera [misa – przyp. K.W.] w kształcie muszli, stanowiąca element fontanny

1 Inlagt Stentafla | Jedna inkrustowana, kamienna tablica

4 st. Pelare af Marmor deer Koppar beleten stodo oppå | Cztery marmurowe kolumny z miedzianymi ozdobami na ich powierzchni

3 St stoora poslin kruukor der ibland een sönder | Trzy duże, porcelanowe donice [wazony? – przyp. K.W.], spośród których jedna jest uszkodzona

2 st. dito Kyhlfanth målade | Dwie malowane, porcelanowe podstawki [do donic lub wazonów – przyp. K.W.] stanowiące części kompletu

3 st. små ditto faath | Trzy małe tego rodzaju spodki lub podstawki

5 st dito taldrickar | Pięć tego rodzaju [porcelanowych – przyp. K.W.] talerzy

1 st dito Salltfaath | Jedna tego rodzaju [porcelanowa – przyp. K.W.] solniczka

Några Konnungens i Pollands gamble Harnesk och Pantzer Skiortor som är 3 Harnesk 2 Skiortor men intet fyllest | Kilka polskich, należących do króla, starych kirysów i pancerzy, wśród których trzy kirysy [i – przyp. K.W.] dwa pancerze nie są kompletne

2 Skiöne Rommaniske Skijllter af iärn well arbetat | Dwie ładne, dobrze wykonane, rzymskie tarcze z żelaza

1 dito Skiönt af iärn medh Figurer och well giort | Jedna, dobrze wykonana, tego rodzaju [tarcza – przyp. K.W.] z żelaza z przedstawieniami figuralnymi

3 St Pantzer mysser med Handskar och armskenor | Trzy pancerze z rękawicami i naramiennikami

5 st gamble reflade byssor | Pięć starych strzelb

1 lijten Bardisan medh een bresillie träästelle Uthij | Jedna mała partyzana [wykonana – przyp. K.W.] z brezylki [drewna brazylijskiego? – przyp. K.W.] i stali

2 st stoora Liusestakar af Koppar förgyllta och försilfradhe | Dwa duże świeczniki z miedzi, pozłacane i posrebrzane

1 stoor Skiön hofn lychta beslagen och förgylt | Jedna duża, ładna lampa z pozłacanymi okuciami

4 st. stoora Skiöna biörnhudar | Cztery duże, ładne skóry niedźwiedzie

2 st Morr af indianisk trää giordt | Dwie *Morr* [? – przyp. K.W.] zrobione z egzotycznego lub wschodniego drewna

2 st Elfwenheens Swarfwade Konstatycken | Dwa ruchome [? – przyp. K.W.] dzieła sztuki z kości słoniowej

1 st Konststycke som är een Kloster af Marien glaas och medh blomster werck omkringh | Jedno przedstawienie klasztoru, wykonane z czeskiego kryształu, w otoku z kwiatów

1 Konststycke i wax pusserat medh allehanda diur och frucht som är 4 tijder om åhrett | Jedno dzieło sztuki wykonane z wosku, przedstawiające cztery pory roku z charakterystycznymi zwierzętami i owocami

3 st stoora fiohlgammer | Trzy duże instrumenty muzyczne

1 stort alltare af träa och medh Sillfwer Utharbetet något Sillfr deraf borsta | Jeden duży ołtarz z drewna, wykończony srebrem; jego część jest uszkodzona

1 måhlat alltaretafla af träa duger intet | Jeden obraz z ołtarza malowany na desce, do niczego nie pasuje

2 st Koppar puukor | Dwa miedziane tamburyny

1 lång måtthatocka af Ebenholdtz om 3 al. Länga | Jedna długa miarka [? – przyp. K.W.] z hebanu długości trzech łokci

140 st allehanda gamble fahnor och fanestakar | 140 różnych starych sztandarów z drzewcami

1 stoor röödh dammaskfahna med Pållenske wapn | Jeden duży sztandar z herbami z czerwonego adamaszku

7 st Tromphete phanor ditto | Siedem sztandarów trębaczy tego rodzaju [z adamaszku – przyp. K.W.]

2 st hijta och röda tafftz Skiepsfanor | Dwie, białe i czerwone, jedwabne flagi z okrętów

5 st gamble tafftz phanor medh wapn målade | Pięć starych sztandarów z namalowanymi herbami

1 Kista full medh wapn phanor Swarte sammetz och små swarta gull o Sillfwer franser | Jedna skrzynia pełna sztandarów wojskowych z herbami na czarnym aksamicie i z małymi czarno-złotymi i srebrnymi zakończeniami

12 st landt wapner och een partij gyllenleder om 17 wäder kommer Policarp till | 12 chorągwi z herbami województw, części brakuje złotych elementów; siedemnaście [chorągwi – przyp. K.W.] wziął Polikarp[20]

1 lijtet Bollster | Jeden mały wałek [podgłówek? – przyp. K.W.]

1 stoohl som legges ihoop bara trä allena | Jedno składane, drewniane krzesło

1 Secret | Jeden sekretarzyk

1 St. swart sammet medh 1 hwitt korss gemmalt | Jeden czarny [kawałek – przyp. K.W.] aksamitu, na którym jest namalowany biały krzyż

4 Ebenholldtz Liuse Stackor 3 något sönder | Cztery świeczniki, z których trzy są trochę zniszczone

1 st stoort landtkort dantsicher afrijtning | Jedna duża mapa miasta i okolic Gdańska

2 st små ditto | Dwie małe tego rodzaju [mapy – przyp. K.W.]

1 Tafla medh Perlemod inlagdt | Jedna tablica ozdobiona masą perłową

21 Kistor fullpackade med böcker och gamble skriffter | 21 skrzyń wypełnionych książkami i starymi rękopisami

28 st stoore turkiske tällt Utij | 28 dużych, tureckich namiotów

3 Kistor på diurgården i lusthuuset | Trzy skrzynie z altany ze zwierzyńca

39 st åthskillige Slags boij | 39 różnego rodzaju materiałów [używanych do tapicerowania – przyp. K.W.]

---

[20] Zob. przyp. 17.

A:o 1656 Till Huusgerådz Cammaren i Preutzen är left af Pollendske Saaker

3 St. Fälldtbordh | Trzy składane stoły

1 Historia tapeter holler 8 Stycken | Jedna seria gobelinów składająca się z ośmiu części, z przedstawieniami historycznymi [figuralnymi – przyp. K.W.]

13 st gambla tapeter af allehanda | 13 starych rozmaitych tapiserii

6 st Stoora 2 st Små turkiske bordtächen | Sześć dużych i dwa małe tureckie [wschodnie? – przyp. K.W.] nakrycia stołów

138 st wåder gyllenläder till Fem Cambrara bekladningh | 138 ładnych obić ze złoconej skóry [kurdybany – przyp. K.W.]

1 bordtäcke af tapet giort | Jedna tapiseria typu *tapis de table*[21]

1 Röödh attlask Madrass | Jeden [kawałek – przyp. K.W.] czerwonego, gładko tkanego jedwabiu

4 st stoora parcums Madrasser | Cztery duże [tkaniny – przyp. K.W.] jedwabne

14 st åthskiuige Sammetz Armstohlar gamble med blohmor och Sillfr Cripiner | 14 różnych, starych foteli z aksamitu z kwiatami i srebrnymi bortkami (galonami)

2 st småå Fiohl gammer söndergångne Styckena finnas i Huusgerådz Cammaren | Dwa małe, połamane [zniszczone – przyp. K.W.] instrumenty muzyczne znajdujące się w inwentarzu rzeczy osobistych

Efterschrifne sakere äro tagne på Warschov slott A:o 1656

7 st. fijna Sillkes Tapetter | Siedem ładnych, jedwabnych tapiserii

5 st. gamble Ull tapeter | Pięć starych, wełnianych tapiserii

1 Lijten gammall Turckz Säng Tapet som brukas under Säng på Golfwet | Jedna mała, stara turecka tkanina nad łóżko, która zazwyczaj jest używana do kładzenia na podłodze przy łóżku

21 st. gamble små turkiske Bordtäckn | 21 starych, małych tureckich nakryć na stoły

42 wåder gammallt rödt o guhlt och blåt Indianisk damast, hwar wådh 6 ½ aln högh | 42 ładne, stare, egzotyczne, czerwono-złote [pasy perskie? – przyp. K.W.] z adamaszku, które mają 6½ łokcia wysokości

1 Senftt [?] *af Gyllenduk innan uthij och uthan på medh rött Samet medh Gulldh och Sillfr Galloner* | Nieokreślony przedmiot ze złotogłowiu posiadający czerwone szwy z zewnątrz i od środka oraz srebrne i złote galony

1 Lijtet Cabinet af Swart Ebenholtz med berg werck uthij ally söndrigt | Jeden mały, uszkodzony w górnej części, kabinet z czarnego hebanu

Schillerij som hafwer suttit under taket i Warschow till 5 Cambrer af Wattnferger | Malowidło akwarelą[22], które było umieszczone pod sufitem w Warszawie, z pięciu pokoi

---

21 *Tapis de table* to rodzaj gobelinów, które były wytwarzane w XVII w., głównie w Delfcie. Za podpowiedź dziękuję dr Magdalenie Piwockiej.

22 Technika wykonania malowidła (akwarela) budzi wątpliwość, lecz podobnie jak w innych przypadkach niemożliwe jest sprawdzenie tego zapisu wyłącznie na podstawie zachowanego inwentarza.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest krytyczna edycja jednego z inwentarzy obejmujących przedmioty wywiezione z Warszawy w czasie potopu szwedzkiego. Nie jest to oczywiście jedyne zachowane źródło tego typu. Inwentarze, które miały służyć sprawdzeniu kompletności poszczególnych ładunków, były przygotowywane na wszystkich etapach transportu przedmiotów, dlatego też w zbiorach archiwalnych można odnaleźć co najmniej kilka z nich.

Prezentowane źródło zostało podzielone na trzy części obejmujące kolejno: przedmioty zrabowane z Warszawy, rzeczy przeznaczone do przekazania na dwór elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I oraz zabrane z Zamku Królewskiego w Warszawie.

Źródło nie było dotychczas publikowane, a stanowi doskonały przykład funkcjonowania tego typu dokumentów w szwedzkiej organizacji rabunków. Oczywiście posiada też mankamenty, jak np. niedokładność opisów czy niektóre wątpliwe zapisy dotyczące materiałów, z których poszczególne przedmioty zostały wykonane, lecz w zestawieniu z innymi źródłami narracyjnymi i efektami pogłębionych kwerend stanowi istotną podstawę do prowadzenia badań nad szwedzkimi rabunkami w Rzeczypospolitej.

SŁOWA KLUCZOWE

potop szwedzki, Karol X Gustaw, rabunki, łupy wojenne, XVII w., Zamek Królewski w Warszawie

SUMMARY

INVENTORY OF THE OBJECTS REMOVED FROM WARSAW DURING THE SWEDISH DELUGE. EDITING OF SOURCE MATERIALS

This article aims to provide a critical evaluation of one of the inventories of objects removed from Warsaw during the Swedish Deluge. Of course this is not the only source material of this type which has been preserved. Inventories were compiled at all the stages of the transportation of these items in order to verify that each load was accurate and complete, which is why it is possible to find at least a few of these inventories in the archives.

The source discussed here was divided into three parts which comprised: items which had been looted in Warsaw, items designated for the court of the Elector of Brandenburg—Friedrich Wilhelm I—and those removed from the Royal Castle in Warsaw.

This source has not been published as yet, but it is an excellent example of the use of this type of document during the organized looting of the Swedes. Of course it also has its shortcomings, such as inaccurate descriptions or some dubious entries regarding the materials from which some items were made. However, when combined with other narrative sources and used with in-depth research, it constitutes a sound basis for conducting research on Swedish looting in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

KEYWORDS: Swedish Deluge, Carl X Gustav, looting, spoils of war, seventeenth century, Royal Castle in Warsaw

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Slottarkivet, Stockholm: *Inventarium öfwer Huusgerådz Cammaren pro Anno 1655.*

Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół *Bibliotheca Archivi – Rękopisy*, 300 R, nr 171, s. 133–134.

Landesarchiv, Greifswald, Rep. 4, pars 1, tit. 88, nr 398a, k. 6–8.

Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur: List von Bülowa do Karola X Gustawa, 6 września 1656, nlb.

Riksarkivet, Stockholm: Riksregistratur: List Karola X Gustawa do Matthiasa Biörklou, 5 sierpnia 1656, s. 1133.

Riksarkivet, Stockholm: *Bengt Oxenstiernas bref till Kungl. Maj*[t] *1655-1660*: List Karola X Gustawa do Bengta Oxenstierny, 22 września 1656, s. nlb.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna. En brefväxling, vol. 1–2, Sztockholm 1913.

Pufendorf S., *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*, opr. W. Krawczuk, Warszawa 2013.

OPRACOWANIA

Eimer G., *Carl Gustaf Wrangel som byggherre i Pommern och Sverige*, Stockholm 1961.

Hagström Molin E., *„To Place in a Chest". On the Cultural Looting of Gustavus Adolphus and the Creation of Uppsala University Library During the 17th Century*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka", 2017, t. 44.

Hinterkeuser G., *Ex oriente lux? Andreas Schlüter und der polnische Anteil am Ausbau Berlin szur Königsmeropole*, w: *Wanderungen: Künstler-Kunstwerk-Motiv-Stifter*, red. M. Omilanowska, A. Straszewska, Warszawa 2005.

Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w., red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

Isacson C.I., *Karl X Gustavs krig. Fälttågen i Polen, Tyskland, Baltikum, Danmark och Sverige 1655–1660*, Falun 2002.

Komasara I., *Książka na dworach Wazów w Polsce*, Wrocław 1994.

Losman A., *Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-talsmagnat*, Uppsala 1980.

Łakociński Z., *Magnus Stenbock w Polsce. Przyczynek do historii szwedzkich zdobyczy w czasie wojny północnej*, Wrocław 1967.

Łakociński Z., *Polonica Svecana artistica,* Wrocław 1979.

Marklund A., *Stenbock. Ära och ensamhet i Karl XII:s tid*, Lund 2008.

Orzeł i trzy korony. Sąsiedztwo polsko-szwedzkie nad Bałtykiem w epoce nowożytnej (XVI–XVIII w.), red. K. Połujan, Warszawa 2002, s. 173–174.

Pufendorf S., *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*, opr. W. Krawczuk, Warszawa 2013.

Szymczak B., *Fryderyk Wilhelm. Wielki elektor*, Wrocław 2006.

Tomkiewicz W., *Francesco Rossi i jego działalność rzeźbiarska w Polsce*, „Biuletyn Historii Sztuki", 1957, nr 3, s. 199–217.

Wagner K., *Szwedzkie zdobycze w Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, w: *„W hetmańskim trudzie". Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, Oświęcim 2017, s. 121–137.

Walde O., *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*, t. 2, Uppsala 1920.

Wardzyński M., *Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze Rzeczypospolitej. Studium historyczno-materiałoznawcze przemian tradycji artystycznych od XVI do początku XVIII wieku*, Warszawa 2015.

Dr Katarzyna Wagner, zatrudniona w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego i Muzeum Warszawy. Redaktor naczelna rocznika „Almanach Warszawy". Członkini Svenska Historiska Föreningen, The International Council of Museums – ICOM, Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym. Zainteresowania badawcze: historia miast, historia gospodarcza, szwedzkie łupy wojenne zagarnięte z terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz stosunki polsko-szwedzkie w epoce nowożytnej. Kieruje projektem poświęconym polonikom w Szwecji.